

ΕΛΕΝΗ Κ. ΤΣΑΜΑΔΟΥ

Υστερόγραφο
ζωής

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ: 8.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Υστερόγραφο ζωής**
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Ελένη Κ. Τσαμαδού
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Αρετή Κολλάτου
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Χρυσούλα Μπουκουβάλα
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχωτά
ΕΚΤΥΠΩΣΗ – ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: CPI books

© Ελένη Κ. Τσαμαδού, 2013
© Φωτογραφίας εξωφύλλου: Hedy Lamarr/Everett/www.iml.gr
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2013

Πρώτη έκδοση: Απρίλιος 2013, 8.000 αντίτυπα

ISBN 978-618-01-0244-4

*Τυπώθηκε σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά
και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.*

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.
Έδρα: Τατοίου 121
144 52 Μεταμόρφωση
Βιβλιοπωλείο: Μανρομχάλη 1
106 79 Αθήνα
Τηλ.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.
Head office: 121, Tatoiu Str.
144 52 Metamorfossi, Greece
Bookstore: 1, Mavromichali Str.
106 79 Athens, Greece
Tel.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

ΕΛΕΝΗ Κ. ΤΣΑΜΑΔΟΥ

*Υστερόγραφο
ζωής*

ΑΛΛΑ ΕΡΓΑ
ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ Κ. ΤΣΑΜΑΔΟΥ

Οι θεοί πέθαναν στη Ρώμη, 2006
Η εταιρία του Μεγάλου Αλεξάνδρου, 2007
Ο χορός των μυστικών, 2008
Της ζωής και της αγάπης, 2009
Ο επισκέπτης του ονείρου, 2010

*Στη μνήμη των θείων Μαρσέλ και Ινώς,
που τόλμησαν την υπέρβαση,
και του Κ. που δεν πρόλαβε να το δει τελειωμένο.*

«Ότι κραταιά ως θάνατος αγάπη...»

Άσμα Ασμάτων

ΣΑΝ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Homo homini lupus –ο άνθρωπος για τον άνθρωπο είναι λύκος– λέει ένα λατινικό ρητό.

Όσον καιρό συγκέντρωνα πληροφορίες για το βιβλίο ανατρέχοντας σε ιστορικά κείμενα, μαρτυρίες και έντυπα της εποχής του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου σκεφτόμουν πως στη γενιά μου έλαχε ο κλήρος να βιώσει ιστορικές στιγμές απίστευτης αγριότητας και φρίκης. Το αυγό του φιδιού όμως δε θα εκκολλαπτόταν αν οι προκαταλήψεις και οι στρεβλώσεις της Ιστορίας δεν είχαν δημιουργήσει το κατάλληλο έδαφος και μια κοινωνία σε κρίση δεν ήταν έτοιμη να το εκθρέψει. Εύχομαι να μην επαληθευτεί το ρητό που λέει πως η Ιστορία επαναλαμβάνεται. Στο χέρι μας είναι.

Το βιβλίο αυτό δε θα ολοκληρωνόταν αν δε με συντρόφευε στις ώρες της μοναξιάς και της απώλειας που μου έλαχε η αγάπη και η συμπαράσταση της οικογένειάς μου, καθώς και συγγενών και φίλων. Τους ευγνωμονώ όλους για την αγάπη τους, και αν δεν τους αναφέρω ονομαστικά είναι γιατί φοβάμαι πως αντί για βιβλίο θα διαβάζατε τον τηλεφωνικό κατάλογο. Θέλω όμως να κάνω μια εξαίρεση και να σταθώ στην αιώνια φίλη, των παιδικών μου χρόνων, την Αλκυόνη και τις κόρες της Χρυσούλα και Αγγελική καθώς και... στον Τζίντζερ, που

μου χάρισαν το ωραίο ταξίδι στη Σκόπελο βοηθώντας με να ξεναβρώ το δρόμο προς την ολοκλήρωση του βιβλίου.

Όλα τα πρόσωπα, εκτός των ιστορικών, είναι δημιουργήματα της φαντασίας μου, όπως είναι και η πλοκή του μύθου, που βασίστηκε όμως σε αληθινή ιστορία.

Ευχαριστώ τις ξαδέρφες μου Κατερίνα και Ιωάννα για την τιμή που μου έκαναν να μου την εμπιστευτούν.

Ευχαριστώ και την κυρία Έλλη Σολομών για τις εύστοχες παρατηρήσεις της.

1976

*Φωνές από το παρελθόν
Λόγια άρρητα*

Η απρόσωπη φωνή της τηλεφωνήτριας την ενημέρωσε ότι είχε υπεραστική κλήση. Περίμενε να τη συνδέσουν με κάποια ανησυχία. Ένα ξαφνικό υπεραστικό τηλεφώνημα δεν ήταν ποτέ για καλό. Μήπως ήταν από τη Νίνα; Μήπως τους έτυχε κάτι κακό; Τα παιδιά; Ήταν καλά; Τόσα γίνονται κάθε μέρα εκεί κάτω... Ή μήπως ο θείος Μορίς; Την τελευταία φορά που είχαν μιλήσει δεν ήταν πολύ καλά. Η ηλικία, βέβαια... κόντευε πια ογδόντα.

Αχ, ας μην είναι το τηλεφώνημα για κακό...

«Ομιλείτε», διέταξε η τηλεφωνήτρια. Και σχεδόν ταυτόχρονα, πριν προλάβει να πει «αλό», άκουσε τη φωνή από την άλλη γραμμή – σπασμένη, αδύναμη, μόλις που ακουγόταν.

«Μαίρη;»

Η καρδιά της αναπήδησε. Την ήξερε αυτή τη φωνή. Παρά την απόσταση και την κακή σύνδεση, το γνώριμο, παλιό, ζεστό χρώμα της την έκανε να πονέσει. Την ήξερε τη φωνή – ήταν του μόνου ανθρώπου που τη φώναζε με το ξεχασμένο όνομά της.

«Τέο;»

Παράλιγο να προσθέσει «αγάπη μου» – δεν το έκανε, δεν είχε το δικαίωμα να το κάνει.

«Εγώ είμαι, Μαίρη μου!»

Γι' αυτόν είμαι ακόμα η «Μαίρη του» – δεν μπόρεσε να μην το σκεφτεί. Το λαχάνιασμα της φωνής του έφτανε κύματα κύματα μέσα από το ακουστικό. Να έφταιγε η απόσταση;

«Τι κάνεις;»

Ερώτηση κουτή, αφού ήξερε καλά τι κάνει.

Ο Κώστας, ο μοναδικός φίλος από παλιά που τη θυμόταν, την είχε ενημερώσει. Όλα αυτά τα χρόνια της μοναξιάς της έδινε ειδήσεις γι' αυτούς που αγαπούσε. Για τον Τέο, για τον Γιάννη... κυρίως για τον Γιάννη. Ήξερε πόσο λαχταρούσε η καρδιά της και για το πιο μικρό κουρελάκι πληροφορίας. *Ο Γιάννης τούτο, ο Γιάννης εκείνο...* Της έφερε και τα νέα τα κακά για την υγεία του Τέο· τα τελεσίδικα. Με την ψυχρή, επαγγελματική φωνή του, σαν γιατρός που ήταν, της είχε δώσει όλες τις λεπτομέρειες της αρρώστιας του φίλου του.

Τον είχε ακούσει χωρίς να σχολιάσει. Προς τι; Η πρόγνωση ήταν κακή – αυτή ήταν η διάγνωση, όχι μόνο του Κώστα, αλλά και των ειδικών, και του καθηγητή που συμβουλευτήκαν. Άκουσε τον Κώστα να αναλύει τα δεδομένα – άκουγε χωρίς να διακόψει. Τι θα ωφελούσε αν τον ρωτούσε το γιατί και το πώς; Αν ρωτούσε μόνο και μόνο για να ησυχάσει τη φωνή μέσα της; Την ίδια αυτή φωνή που χρόνια τώρα της έσπερνε την αμφιβολία, που της γεννούσε αισθήματα ενοχής. Κάθε φορά, από τις ελάχιστες, που ο Κώστας αναφερόταν στον Τέο, εκείνη είχε την αίσθηση πως η χροιά της φωνής του φίλου της είχε μια απόχρωση ψόγου· για την ίδια, για τη στάση της, για τις επιλογές της. Να ήταν άραγε έτσι, ή να ήταν μόνο η ιδέα της;

Η ανάσα στο τηλέφωνο έφτανε ως εκείνη ασθματική, κουρασμένη.

«Πώς είσαι;» ξαναρώτησε

«Τι να σου πω τώρα, τι θέλεις να σου πω...» ένας μικρός βήχας, ξερός τον έκοψε για λίγο. «Πήρα το say goodbye*, να ακούσω once more** τη φωνή σου, Μαίρη μου, love of my life***». Τα ελληνικά του είναι χειρότερα – δεν μπόρεσε να μην το σκεφτεί. Δε μίλησε, όμως. Τα λόγια δεν μπορούσαν να βγουν από τα χείλη της. Δεν είχε νόημα. Όσα ήταν να ειπωθούν ειπώθηκαν χρόνια πριν, σχεδόν ένα τέταρτο του αιώνα... Μια ζωή... μια ζωή χαμένη. Ήταν νέοι τότε και οι δύο, είχαν όμως δει πολλά και είχαν πονέσει πολύ. Ποιος από τους δύο περισσότερος;

«Δε μιλάς; Θέλεις να κλείσω;»

Την έπιασε πανικός, βγήκε από τη δίνη των αναμνήσεων.

«Όχι, όχι, Τέο μου!»

Να το, το είπε το «μου». Πώς γίνεται να μην το πει; Δικός μου είναι, θα είναι για πάντα. Τι σημασία έχουν οι νόμοι, των θεών και των ανθρώπων; Δικός μου είναι, και θα είναι.

«Am I still your Teo, my love?»****

«Πώς μπορεί να μην είσαι; Σ' το είχα πει και τότε, θυμάσαι; Θα είσαι για πάντα δικός μου... ό,τι κι αν γίνει».

«Το είχες πει... Πολλά είχαμε πει τότε λόγια που δεν έπρεπε να ειπωθούν και άλλα τόσα που έμειναν χωρίς να τα πούμε».

«Άρρητα λόγια, Τέο μου».

«Σαν κάποια ονόματα που δεν πρέπει να προφέρονται».

---

* Να σε αποχαιρετήσω.

** Άλλη μια φορά.

*** Έρωτα της ζωής μου.

**** Είμαι ακόμη ο Τέο σου, αγάπη μου;

«Σωστά... κάποιες λέξεις, κάποια ονόματα δεν πρέπει να λέγονται».

«Όπως το “you are the love of my life, Mary!”»

«Όπως το “είσαι ο έρωτας της ζωής μου, Τέο”», επανέλαβε εκείνη στα ελληνικά.

«Γιατί χαλάσαμε τη ζωή μας, my love? Γιατί σε ρωτάω, όμως, αφού ξέρω την απάντηση, αφού ξέρω τι θα μου πεις και τι θα σου απαντήσω... Και τώρα τι μας απομένει; Τι άλλο παρά να αποχαιρετιστούμε;»

«Θέλεις να έρθω κοντά σου; Πες μου πως θέλεις και θα έρθω. Θέλεις;»

«Όχι, όχι, δε θέλω. Το ταξίδι είναι μακρύ, μπορεί να μην προφτάσεις... να σε ακούσω ήθελα μόνο... δε θέλω να δεις αυτό που έχει μείνει από μένα, just the shell*. Καλύτερα να με θυμάσαι όπως τότε». Ξανά ο βήχας έκοψε τη φράση.

Ήθελε να μιλήσει, να του πει πως, ό,τι και να λέει εκείνος, αυτή θα ήθελε να τον δει άλλη μια φορά πριν από το τέλος. Θα πάρει το πρώτο αεροπλάνο και θα πάει, δεν έχει σημασία πως το ταξίδι είναι μακρύ, κοστίζει μια περιουσία, χρειάζονται διατυπώσεις, βίζες... Δεν τη νοιάζει αν μια άλλη γυναίκα έχει πάρει τη θέση της. Θα πήγαινε να τον δει όπως κι αν έχει γίνει, όσο κι αν η αρρώστια τού έχει κλέψει τα πάντα... Δεν τη νοιάζει – έχει δει τόσα... τόσους ανθρώπους να πεθαίνουν, να εξαθλιώνονται, να χάνονται από τη μια στιγμή στην άλλη, να γίνονται μαύρος καπνός... Τι σημασία έχει η εμφάνιση; Την ψυχή την είδε ποτέ κανείς; Και αν δεν την είδε, τι σημασία έχει, αφού τη δική της τη σφράγισε για πάντα η αγάπη του, όπως είπε και ο σοφός Σολομών; Όμως, τι

---

* Το κέλυφος μόνο.

να πει; Πώς να μιλήσει; Η φωνή της ήταν βαριά, φορτωμένη δάκρυα – δάκρυα που δεν μπορούν πια να χύσουν τα μάτια. Από τότε... τότε που... έναν αιώνα πριν, έκλαψε για τελευταία φορά.

«Αντίο λοιπόν, αγάπη μου, love of my life...»

Το τηλέφωνο έκλεισε πριν προλάβει να του πει «till we meet again, love of my life»*. Δεν πρόλαβε. Απόμεινε να κοιτάξει το χέρι που κρατούσε το ακουστικό, το χέρι με τον ανεξίτηλο αριθμό γραμμένο πάνω στη ράχη του μπράτσου – τον αριθμό του Κυρίου και Θεού της.

---

* Μέχρι να βρεθούμε ξανά μαζί, έρωτα της ζωής μου.

1999

Γιάννης

Κρατάει στα χέρια του τον χοντρό φάκελο που του παρέδωσε ο συμβολαιογράφος. Τον περιεργάζεται, τον αφήνει πάνω στο γραφείο. Να τον ανοίξει; Ή μήπως να τον πετάξει έτσι όπως είναι ανάνοιχτος στα σκουπίδια; Από το σχήμα και τον όγκο μαντεύει πως πρόκειται για κάποιο χειρόγραφο. Να το ανοίξει και να διαβάσει αυτά που γράφει; Θα είναι κάτι ουσιαστικό, ή τυπικές ευχές και εντολές; Θα μπορέσει επιτέλους, έστω και μέσα από τις γραμμές, να δει την εικόνα της γυμνή, απαλλαγμένη από τις σκιές του παρελθόντος, και να την καταλάβει; Να καταλάβει το γιατί και το πώς.

Ελάχιστα ήξερε τη γυναίκα· και ακόμη λιγότερα από την ιστορία της. Τα πιο πολλά τα μάντευε μέσα από τις σιωπές, τις δικές της και του πατέρα του, αλλά και όσα, αποσπασματικά, του είχαν μεταφέρει τρίτοι, όπως εκείνοι τα έβλεπαν, όπως εκείνοι ήθελαν να τα βλέπουν. Μόνο ο νονός του, μόνο αυτός του μίλησε κάποτε και του είπε ένα-δυο πράγματα. «Πρέπει να προσπαθήσεις να καταλάβεις και να συγχωρήσεις. Δεν ήταν

εύκολο για κανέναν από τους δυο τους», κατέληξε. Δεν μπόρεσε τότε να καταλάβει, δεν ήθελε. Για ποιο λόγο θα έπρεπε να προσπαθήσει να καταλάβει μια ξένη;

Ναι, μια ξένη ήταν. Τι κι αν τον γέννησε;

Κι όμως, θα ήθελε να μάθει. Γι' αυτό και αναβάλλει από μέρα σε μέρα τη στιγμή που θα ανοίξει το φάκελο και θα αφήσει να βγουν οι άνεμοι της δυστυχίας που έκλεισε μέσα του η γνωστή-άγνωστη γυναίκα. Αν δεν τον ανοίξει, όμως, δε θα μάθει – τη δική της αλήθεια τουλάχιστον. Μαντεύει, ξέρει, δεν αμφιβάλλει πως σαν τον Αίολο και εκείνη θα έχει φυλακισμένα εκεί μέσα μυστικά ζωής που αυτός θέλει, και δε θέλει να μάθει. Μυστικά που έμειναν κρυμμένα, ερωτήσεις που δεν έγιναν και δεν απαντήθηκαν ποτέ.

Την είδε για πρώτη φορά μεγάλος, περασμένα τα είκοσι. Ο νονός του ήταν αυτός που κανόνισε τη συνάντηση. Στην αρχή, όταν του το πρότεινε, είχε αντιρρήσεις. Προς τι μια ετεροχρονισμένη συνάντηση δύο αγνώστων; Στο τέλος νίκησε η περιέργεια – να δει πώς ήταν στην όψη, να δει αν είχε δικίο η ξαδέρφη του η Στέισι για τα κόκκινα μαλλιά του. Ταράζεται και τώρα που θυμάται την πρώτη τους συνάντηση. Νιώθει την ίδια ταραχή, όπως εκείνο το απόγευμα που χτύπησαν το κουδούνι του σπιτιού της και την περίμεναν να ανοίξει. Εκείνη η ταραχή... σαν την πρώτη φορά που πας ραντεβού και δεν ξέρεις πώς αισθάνεσαι, αν είσαι στην κόλαση ή στον παράδεισο, αν θα πρέπει να το βάλεις στα πόδια ή να μείνεις. Έτσι ένιωθε και τότε. Φοβόταν πως με το που θα τον έβλεπε θα άρχιζε τα κλάματα και τις συγγνώμες κι ύστερα διαχύσεις, αγκαλιές, φιλιά. Όχι, δεν ήθελε κάτι τέτοιο, δε θα το άντεχε. Το είχε πει μάλιστα στο νονό του: *«Αν μου αρχίσει τα μελοδράματα, να το ξέρεις, θα φύγω»*. Εκείνος τον είχε καθησυχάσει. Η Ραχήλ δεν ήταν τέτοιος τύπος. Θα το έβλεπε και μόνος του.

Είδε. Ήταν όπως την είχε περιγράψει ο νονός του· σοβαρή, μετρημένη, χωρίς μελοδραματικές σκηνές. Μια γυναίκα μαυροφορεμένη, αγέλαστη, με άσπρα μαλλιά – δεν είχε τελικά κόκκινα μαλλιά, όπως είχε πει η Στέισι. Ένα πρόσωπο χαραγμένο από τα σημάδια του χρόνου. Πόσο να ήταν τότε; Κοντά στα πενήντα; Έδειχνε εξήντα. Άπλωσε το χέρι και τον χαιρέτησε με χειραψία. Σαν να ήταν γνωστοί απλώς. Φορούσε μπλούζα με μακρύ μανίκι. Ο αριθμός στο μπράτσο δε φαινόταν. Φάνηκε αργότερα, όπως τεντώθηκε το χέρι για να του σερβίρει τσάι. 39... Ο αριθμός του Θεού του Ισραήλ. Είδε το βλέμμα του πάνω στο χέρι της και κατάλαβε. Τράβηξε την μπλούζα και τον κάλυψε. Αυτός, ντροπιασμένος, γύρισε το βλέμμα αλλού, στο φλιτζάνι με τη λουλουδένια γιρολάντα. «Ωραίο σχέδιο!» είπε, έτσι για να πει κάτι. «Ναι, είναι γερομανικό, βαναρικό, προπολεμικό. Νομίζω το λένε “Ντιμπαρί”. Το βρήκα στα παλιατζίδικα. Κάποια κομμάτια μου θύμισαν ένα παλιό σερβίτσιο της γιαγιάς μου και το αγόρασα. Δυστυχώς, δεν είναι πλήρες. Το αγαπώ πολύ...» Μπορούσε, λοιπόν, να αγαπάει, έστω κι αν αυτό που αγαπούσε ήταν ένα άψυχο φλιτζάνι από τη Βαναρία! Το γιο της, όμως, τον αγάπησε ποτέ;

Θα ήθελε να την είχε ρωτήσει τότε χίλια δυο, όμως οι λέξεις δε βγήκαν από το στόμα του. Ήρθε το βουητό της θάλασσας και γέμισε την καρδιά του και ο ωκεανός της λύπης έπνιξε τη φωνή στο λαρύγγι του. Να ένιωθε το ίδιο κι εκείνη;

Ούτε τότε, ούτε μετά, στις λιγοστές, τις μετρημένες φορές των αδέξιων συναντήσεών τους που ακολούθησαν εκείνη την πρώτη, ποτέ δεν τη ρώτησε. Ούτε προσφέρθηκε ποτέ η ίδια να δώσει εξηγήσεις και απαντήσεις. Μα τι να απαντήσει; Ό,τι και αν έλεγε δε θα του έφτανε. Πώς μπόρεσε να αφήσει ένα παιδί, το παιδί της, σχεδόν μωρό της κούνιας; Ό,τι και να έλεγε δε θα τη δικαιολογούσε. Δεν υπάρχει δικαιολογία. Ήταν

απόλυτος στις ιδέες του. Δεν ήθελε να αρχίσει διάλογο μαζί της για τα παλιά. Αυτός και εκείνη δεν ήταν παρά δύο ξένοι. Δεν κάνεις σ' έναν ξένο τόσο προσωπικές ερωτήσεις.

Κρίμα να μην την είχε γνωρίσει τότε που ήταν παιδί. Τα πράγματα θα ήταν πιο απλά. Ίσως, με τα λίγα ελληνικά που ήξερε τότε, θα μπορούσαν να είχαν επικοινωνήσει. Κρίμα να μην την είχε γνωρίσει τότε, την εποχή της αθωότητας.

Απόψε, μόνος στο γραφείο του –η Μαρίνα κοιμάται στο δωμάτιό τους–, τον άνοιξε τελικά το φάκελο. Έβγαλε από μέσα και άπλωσε με προσοχή τις πυκνογραμμένες κόλες πάνω στο γραφείο του. Έμεινε να τις κοιτάζει ώρα πολλή.

«Ραχήλ το όνομά μου».

Η πρώτη φράση γραμμένη καθαρά, φαρδιά, σαν καταδίκη, πάνω στο άσπρο, ριγωμένο χαρτί. Προσπαθεί να διαβάσει παρακάτω. Δεν μπορεί. Η καρδιά του χτυπά γοργά, τα χέρια του ιδρώνουν, το στομάχι γίνεται κόμπος. Τα γράμματα χορεύουν μπροστά στα μάτια του – ύστερα από πολλά χρόνια, δεν μπορεί να διαβάσει ελληνικά. Σαν να είναι μια άγνωστη γλώσσα. Κάθε λέξη και ένα πυρωμένο καρφί στην καρδιά του ξυπνά δικές του μνήμες. Γι' αυτό απόψε, περασμένα μεσάνυχτα, στην ησυχία του σπιτιού του, διστάζει, δεν τολμά να διαβάσει ένα γράμμα γραμμένο από μια γυναίκα που την έλεγαν Ραχήλ, που θα του λύσει τον κόμπο στην καρδιά, ή θα τον ρίξει σε μεγαλύτερο σκοτάδι.

Σηκώνεται, πηγαίνει στο παράθυρο, κοιτάζει έξω. Νύχτα πυκνή, και κρύο. Είναι αργά, ο κόσμος κοιμάται. Τα διαμερίσματα της απέναντι πολυκατοικίας σκοτεινά, δυο-τρία φώτα μόνο. Ίσως κάποιος σηκώθηκε να πάει στο λουτρό, ίσως κάποιος φοιτητής μελετάει.

Θυμάται τα δικά του ξενύχτια όταν ήταν φοιτητής στην Αμερική. Το φως της λάμπας πάνω στο γραφείο, το μόνο φωτεινό σημείο στο σκοτεινό δωμάτιο, σαν φάρος πέφτει στο χειρόγραφο δίνοντάς του μια άλλη διάσταση· μοιάζει να τον περιμένει... εκείνος διστάζει και πάλι. Δε γυρίζει στο γραφείο, πηγαίνει στο καθιστικό να βάλει να πει κάτι, να κάνει οτιδήποτε για να αναβάλει, για να αντέξει την ώρα της αποκάλυψης.

Είμαι τελικά δειλός! Δεν τολμώ να μάθω την αλήθεια.

Αφήγηση της Ραχήλ

1922

*Κάθε όνομα κουβαλάει
τη μοίρα αυτού που το φέρει*

Ραχήλ, Ρακέλε, Ράχελ, Ρασέλ, Ράσι. Έτσι με φώναζαν οι δικοί μου, γνωστοί και φίλοι. Αυτό είναι το όνομα που μου έδωσαν όταν γεννήθηκα. Θα μπορούσα να είχα άλλο όνομα, το όνομα της μητέρας του πατέρα μου· να με έλεγαν «Εσθήρ». Θα ήταν ωραίο να ήξερα πως είχα το όνομα μιας βασίλισσας. Θα μπορούσα ακόμη να είχα το όνομα της άλλης γιαγιάς μου, της μητέρας της μητέρας μου· να με λέγανε Αλέγρα, που θα πει «χαρά». Μακάρι να με είχαν ονομάσει αλλιώς, να μου είχαν δώσει ένα άλλο όνομα. Να με έλεγαν Ρόζα, Φλωρίκα, Παλόμπα, Βίδα, Χάνα, κι εγώ δεν ξέρω τι· πάντως, να μη μου είχαν δώσει αυτό το όνομα. Ήθελα ένα όνομα που να μην κουβαλάει μέσα του τόση πίκρα, τόσο πόνο σαν το δικό μου. Ραχήλ· η «αμνάδα» – αυτό σημαίνει το όνομά μου. Η καλή προβατίνα, η αγνή, η αθώα.

Έτσι ήμουν κι εγώ κάποτε, παλιά πολύ παλιά. Αγνή σαν

την πρώτη Ραχήλ, την άτυχη κόρη του Λάβαν που κληροδότησε την τύχη της σ' εμάς τις άλλες που φέρουμε το όνομά της. Την ξέρεις την ιστορία – την έμαθες στο σχολείο. Γεύτηκε η Ραχήλ τον έρωτα και την πίκρα σε ίσες δόσεις. Έπρεπε να περιμένει χρόνους επτά, και πάλι επτά, μέχρι να μπορέσει να γευτεί τα μύρα της αγάπης του Ιακώβ, και έπειτα για χρόνια να υπομείνει τη σφραγίδα της ατεκνίας στο μέτωπο και την αγκαλιά της αδειανή από παιδιά, ενώ στη σκηνή της σφετεριστριας αδελφής της έβλεπε να πληθαίνουν οι παιδικές φωνές. Και κάποτε εισακούστηκαν οι προσευχές της και απόκτησε τον Ιωσήφ. Όταν όμως γέννησε το άλλο παιδί της, το στερονοπούλι της, έμελλε να πληρώσει με την ίδια τη ζωή της τη χαρά της γέννησής του. Πρόλαβε, όμως, να του δώσει το όνομά του με τη στερνή πνοή της. Βενιαμίν τον είπε, «ο γιος της οδύνης μου».

Οδύνη κουβαλάει το όνομα της Ραχήλ στους αιώνες. Ραχήλ, η μητέρα όλων των Εβραίων, που μέσα από το μνήμα της θρηνεί τα παιδιά της που παίρνουν το δρόμο της αιχμαλωσίας για τη Βαβυλώνα, ή το Άουσβιτς, ή το Νταχάου, ή το Μαουτχάουζεν...

«Φωνή εν Ραμά ηκούσθη, θρήνος και κλαυθμός και οδυρμός πολύς. Ραχήλ κλαίουσα τα τέκνα αυτής και ουκ ήθελεν παρακληθήναι ότι ουκ εισίν».

Ότι και να λέω, όμως, για το βάρος του δικού μου ονόματος, δεν μπορώ να αρνηθώ ένα πράγμα: ο Κύριος, ο Θεός του Ισραήλ συγχώρησε τις αμαρτίες μου και με ευλόγησε στέλνοντάς μου εσένα, το μοναχογιό μου, το μονάκριβο παιδί μου, για να μου δείξει πως με συγχώρησε και να δω επιτέλους το φως. Τι κι αν το πλήρωσα με τίμημα αίματος, δακρύων και πόνου; Ο Κύριος με ευλόγησε.

Αγάπησα και αγαπήθηκα, και έχασα ό,τι αγάπησα. Έκανα

λάθη, λάθη τραγικά· τα πλήρωσα και τα πληρώνω, όμως αγαπήθηκα. Ίσως δεν έπρεπε να είχα αγαπήσει τον άντρα που αγάπησα. Ίσως ήταν λάθος από την πρώτη στιγμή. Το ήξερα πως μας χώριζε ένας ωκεανός, πως δε θα μπορούσαμε ποτέ να ενωθούμε αν κάποιος από τους δυο μας δεν έχανε κάτι, δεν πρόδιδε κάτι. Διάλεξα να είμαι εγώ αυτή που έδωσε, και τελικά ήμουν αυτή που έχασε. Σαν την άλλη Ραχήλ, έχασα κι εγώ και δεν μπορούσα, και δεν μπορώ να παρηγορηθώ.

Γιατί σου γράφω; Γιατί αποφάσισα να λύσω τη σιωπή μου; Θα αναρωτιέσαι. Θα ήθελα, θα έπρεπε να το είχα κάνει χρόνια πριν, αλλά ποτέ δε βρήκα το κουράγιο. Σήμερα, όμως, όλα άλλαξαν. Το ποτάμι του πόνου φούσκωσε, ξεχειλίσε μέσα μου και έσπασε τη λεπτή κρούστα που κάλυπτε την πληγή της καρδιάς μου· και αποφάσισα να μιλήσω σε σένα, Γιάννη, Γιωχάν μου. Και αν με ακούσεις, ίσως καταλάβεις και ίσως με συγχωρήσεις – αν μπορέσεις...

Σήμερα έγινε κάτι που με τάρραξε σαν σεισμός. Άκουσα και πάλι, ύστερα από χρόνια, ξανά τη φωνή του· τη φωνή του αγαπημένου μου! Και η καρδιά μου σκίρτησε και μίλησε όπως τότε. Τι περίεργη δύναμη που έχει μια φωνή, να καταργεί το χρόνο και το χώρο, να μας κάνει να ζήσουμε ξανά στιγμές χαράς και στιγμές λύπης και δυστυχίας...

Άκουσα και πάλι τη φωνή του, του Τέο μου, αλλαγμένη από την αρρώστια, αγαπημένη όμως όπως τότε· όπως πάντα. Το καταλαβαίνω, δε θα αργήσει να έρθει το τέλος – αυτό το νόημα είχε, άλλωστε, και το τηλεφώνημά του. Θα φύγει κι αυτός όπως έφυγαν όλοι οι δικοί μου για το μεγάλο ταξίδι, το ταξίδι που θα κάνω κι εγώ αναπόφευκτα. Θα γραφτούν τότε, σαν φύγει ο πατέρας σου, όπως συνηθίζεται, δύο λόγια σε κάποια τοπική εφημερίδα, ίσως και σε κάποιο περιοδικό των βετεράνων, ή και σε μια-δυο από τις εφημερίδες της ομογένειας.

Μπορεί να γίνει μια λιτή αναφορά στον ήρωα του πολέμου, στο εκλεκτό μέλος της κοινωνίας, τον αγαπημένο σύζυγο και πατέρα. Σαν να βλέπω το όνομά του τυπωμένο με έντονους λατινικούς και ελληνικούς χαρακτήρες: «*Theodore Bourboulis/ Θεόδωρος Μπούρμπουλης*» –διπλή ταυτότητα, ελληνική και αμερικάνικη–, και το δικό σου όνομα, Γιάννη, Γιοχανάν μου, δίπλα στο δικό του. Το όνομά σου, το όνομα που σου έδωσε εκείνος: «*John / Ιωάννης*». Έτσι σε βάπτισε. Περίεργο! Γιατί άραγε δε σου έδωσε το όνομα του πατέρα του μαζί με την ευλογία του δικού του Θεού; Να ήταν ιδέα του νονού σου; Δεν το αποκλείω. Ο Κώστας ήξερε, και μπορεί να τον έπεισε πως έτσι έπρεπε να γίνει... Εκείνο όμως που είμαι σίγουρη πως δεν έμαθε ποτέ ο πατέρας σου είναι πως και το όνομα που σου έδωσε, όπως και το όνομα του Θεού του, ήταν εβραϊκό· όπως και ο Θεός του. «*Ο Κύριος με ευλόγησε*», αυτό σημαίνει το όνομά σου στα εβραϊκά, Γιοχανάν, Γιάννη μου. Το ξέρω πως δε θέλεις να το ξέρεις, ούτε να το ακούς, όμως το αίμα δε γίνεται νερό. Και αφού σε γέννησα εγώ που είμαι, ήμουν Εβραία, είσαι, ήσουν και συ Εβραίος. Έτσι λέει ο Νόμος, είτε το θέλεις είτε όχι, είτε το δέχεσαι είτε όχι. Η σφραγίδα της Διαθήκης στο σώμα σου το μαρτυρεί, δεν μπορείς να το αλλάξεις.

Ο πατέρας σου σε βάπτισε, σε έκανε χριστιανό, όπως ήθελε. Δεν ήμουν στη βάπτισή σου. Στη δική μου βάπτιση ήμασταν μόνο αυτός και εγώ, μια Εβραιοπούλα που αλλαξοπίστησε και έγινε χριστιανή, για χάρη της αγάπης, για χάρη του έρωτα του Τέο, του Θεόδωρου, του δικού μου Τέο. Ποτέ δεν τον είπα Θεόδωρο – δεν ξέρω γιατί, κάτι με φόβιζε στο όνομά του, κι ας σήμαινε «*δώρο του Θεού*». Νομίζω πως τότε με φόβιζε η μνεία του ονόματος του Κυρίου. «*Ου λήψει το όνομα Κυρίου του Θεού σου επί ματαιώ*» δε λέει η δεύτερη εντολή; Τώρα δε φοβάμαι πια. Είμαι πέρα από το φόβο...

Εμένα, σαν με βάπτισαν, Μαρία με είπαν· το όνομα της μητέρας του Ιησού μου έδωσαν. Όνομα κι αυτό εβραϊκό – θα μπορούσα να είχα το ίδιο όνομα και πριν βαπτιστώ. Να με έλεγαν Μαριάμ, σαν εκείνη.

Κανείς δεν ξέρει την καρδιά μου, και ούτε θέλω να τη μάθει άλλος εκτός από σένα. Θα σου τα γράψω όλα, Γιάννη, Γιωχανάν μου, τίποτε δε θα κρύψω. Να τα διαβάσεις μετά το θάνατό μου. Τότε δε θα έχει πια σημασία αν θα με κρίνεις εσύ ή όχι. Θα με έχει κρίνει ο Μέγας Κριτής. Μη με ρωτήσεις αν μετάνιωσα, σε περίπτωση που ξαναγύριζα πίσω το χρόνο αν θα άλλαζα τις αποφάσεις μου. Η απάντηση είναι κρυμμένη στον αριθμό του χεριού μου. Αυτόν που μόνο το χώμα, όταν θα έρθει η ώρα να ενωθώ μαζί του, γυμνή, όπως με γέννησε η μάνα μου –«*χους ει και εις χουν απελεύσει*»–, μόνο τότε το χώμα θα σβήσει τα ίχνη του αριθμού του Κυρίου από το χέρι μου. Αλλά τότε πια δε θα έχει σημασία. Να με θυμάσαι μόνο σου ζητώ. Μη με ξεχάσεις! Και να βάλεις να σκαλίσουν το όνομά μου με γράμματα εβραϊκά και ελληνικά: «Ραχήλ». Και να έρχεσαι πότε πότε να βάζεις μια πέτρα στον τάφο μου – όχι λουλούδια, μια πέτρα, να δείχνει πως με θυμάσαι, πως η θύμησή μου είναι βαριά μέσα σου σαν την πέτρα, σαν την πέτρα της καρδιάς μου.

1999

Γιάννης

«Το ξέρω πως δε θέλεις να το ξέρεις, ούτε να το ακούς, όμως το αίμα δε γίνεται νερό. Και αφού σε γέννησα εγώ που είμαι, ήμουν Εβραία, είσαι, ήσουν και συ Εβραίος. Έτσι λέει ο Νόμος, είτε το θέλεις είτε όχι, είτε το δέχεσαι είτε όχι. Η σφραγίδα της Διαθήκης στο σώμα σου το μαρτυρεί, δεν μπορείς να το αλλάξεις».

Το ξανάπιασε το χειρόγραφο. Τον τραβάει, και τον απωθεί ταυτόχρονα. Πρέπει όμως ν' αντέξει. Αλλά πώς ν' αντέξει, όταν τα λόγια της Ραχήλ του θυμίζουν αναπόφευκτα τον Ντέιβιντ; Όταν αυτό που ήθελε να αποφύγει, αυτό που δεν ήθελε να διαβάσει, το όνομά του, το εβραϊκό όνομά του, όπως τον φώναζε ο Ντέιβιντ, φιγουράρει φαρδύ-πλατύ κάθε τρεις και δύο στο γραπτό της Ραχήλ;

«Είσαι δικός μας ό,τι και να λες. Και το όνομά σου εβραϊκό είναι: Γιοχανάν. Δεν είναι Τζον, Τζόνι. Όπως κι εγώ είμαι Νταβίντ και όχι Ντέιβιντ. Ποτέ δε θα γίνουμε κάτι άλλο παρά αυτό που γεννηθήκαμε, αυτό που κουβαλάμε στο αίμα μας. Έχουμε τη σφραγίδα του Κυρίου που μαρτυρεί τη Διαθήκη,

είμαστε οι εκλεκτοί. Έλα μαζί μου, έλα στο Ισραήλ, να βοηθήσουμε να στεριώσει το νέο κράτος...»

Σαν να άκουγε τη φωνή του Ντέιβιντ σ' εκείνη την τελευταία συνάντησή τους. Τον ένιωσε κοντά του, δίπλα του, άκουσε τη γεμάτη ενθουσιασμό φωνή του... όπως τότε...

Ο Ντέιβιντ της νιότης, των οραμάτων, των ενθουσιασμών. Μια γνωριμία που σημάδεψε τη ζωή του. Θυμάται την πρώτη φορά που τον γνώρισε, στα σκαλιά της βιβλιοθήκης *Low* του Πανεπιστημίου Κολούμπια στη Νέα Υόρκη. Μόλις είχε εγγραφεί στο πρώτο έτος σπουδών, πρώτες μέρες της καινούργιας ζωής του. Ένωθε χαμένος, δεν είχε φίλους ή γνωστούς. Το Κάμπους γεμάτο νέους, από κάθε γωνιά της Αμερικής, και όχι μόνο· άλλοι με βιβλία, άλλοι με βαλίτσες, οι περισσότεροι με χάρτες στο χέρι τριγυρούσαν, προσπαθούσαν να προσανατολιστούν, να βρουν τον τόπο προορισμού τους, κάποιο από τα οικοτροφεία, τη σχολή τους, τις βιβλιοθήκες. Ένας στρατός μυρμηγκιών, σμήνη μελισσών, με κοινό στόχο, τον ίδιο που είχε κι εκείνος: την κατάκτηση της γνώσης. Δεν ήταν λίγοι αυτοί που κατέληγαν, όπως ο ίδιος, στα σκαλιά της βιβλιοθήκης *Low*, τον άτυπα οριοθετημένο, εδώ και εκατόν πενήντα χρόνια τώρα που υπήρχε το πανεπιστήμιο, τόπο συνάντησης των νέων. Ο Γιάννης παρατηρούσε και θαύμαζε το χώρο, τα κτίρια – παλιά, εκατό χρονών και βάλε, και νεότερα. Ένωθε δέος και περηφάνια. Δεν πίστευε ακόμη την τύχη του. Ήταν μέλος αυτής της κοινότητας! Η υψηλή βαθμολογία του στο σχολείο και οι εν γένει επιδόσεις του του εξασφάλισαν την είσοδο σε αυτό το σπουδαίο πανεπιστήμιο. Από δω και πέρα, όμως, εξαρτιόταν από τον ίδιο να αποδείξει πως ήταν άξιος και πως μπορούσε να κάνει πραγματικότητα τα όνειρά του και

να δικαιώσει την εμπιστοσύνη που του έδειξε ο πατέρας του, ξεπερνώντας την ενδόμυχη επιθυμία του να δει το γιο του να ακολουθεί τη δική του πορεία και να γίνει αξιωματικός, όπως ο ίδιος. «*Είμαι περήφανος για σένα, γιε μου. Το ίδιο θα ήταν και ο παππούς σου, αν ζούσε*», του είχε πει όταν τον κατευόδωνε. Δεν ήταν μικρό πράγμα να γίνει δεκτός ο γιος του, ο εγγονός ενός Έλληνα μετανάστη, σε ένα από τα πιο σπουδαία πανεπιστήμια της Αμερικής. Την υπερηφάνεια όμως που ένιωθε ο πατέρας του δε συμμεριζόταν και η μηριά του, που είχε παρατηρήσει πικρόχολα: «*Να δούμε πώς θα πληρώσουμε τα δίδακτρα*». Ο Γιάννης ένιωσε την προσβολή βαθιά μέσα του. Έσπευσε να την καθυσχύσει – εκτός από την προκαταβολή δε θα χρειαζόταν να πληρώσουν άλλα. Θα φρόντιζε να πάρει υποτροφία, υπήρχαν αρκετές διαθέσιμες τη διαβεβαίωσε. Όσο για την προκαταβολή, αυτή δεν ήταν παρά ένα δάνειο που του έκανε ο πατέρας του και που θα το επέστρεφε με τα πρώτα λεφτά που θα κέρδιζε. Δεν είχε σκοπό να τους επιβαρύνει, ούτε να στερήσει τις αδερφές του από οτιδήποτε θα είχαν ανάγκη. Στο βάθος, όμως, ανησυχούσε και ο ίδιος – δεν ήξερε πόσες πιθανότητες είχε να κερδίσει μια υποτροφία. Πόσοι ήταν οι άλλοι υποψήφιοι; Είχαν οι άλλοι περισσότερες πιθανότητες από τον ίδιο;

Ένας γεροδεμένος νέος που κρατούσε στα χέρια του ένα χοντρό βιβλίο ήρθε και κάθισε δίπλα του χαμογελώντας.

«*Hi, I am David Berger, how are you doing?*»*

«*John Bourboulis*». Ο Γιάννης έκανε να σηκωθεί από τη θέση του, όπως είχε μάθει να κάνει. Ο Ντέιβιντ χαμογέλασε πάλι και με μια κίνηση του χεριού έδειξε πως δεν ήταν αυτό απαραίτητο.

---

* Με λένε Ντέιβιντ Μπέργκερ, γεια χαρά, τι χαμπάρια;

«Ιταλός;»

«Όχι, Αμερικανός. Έχω ελληνικό επώνυμο. Ο πατέρας του πατέρα μου ήρθε από την Ελλάδα στην Αμερική στις αρχές του αιώνα».

«Α, η Ελλάδα είναι η *alma mater studiorum*».* Ο ξένος έδειξε προς το μπρούντζινο άγαλμα της γυναίκας με τα απλωμένα χέρια μπροστά στα σκαλιά της βιβλιοθήκης. «Οι τέχνες και τα γράμματα την Ελλάδα έχουν μητέρα...»

«Ναι βέβαια... και η αρχιτεκτονική που θέλω να σπουδάσω», πρόσθεσε δειλά ο Γιάννης.

«Αρχιτέκτων; Για φαντάσου σύμπτωση! Αυτό εδώ το βιβλίο», έδειξε το βιβλίο που κρατούσε, «το έγραψε ένας μεγάλος αρχιτέκτονας, και μεγάλο κάθαρμα. Έχεις ακουστά τον Άλμπερτ Σπέερ;»

Ο Γιάννης δεν είχε, και ο Ντέιβιντ ανέλαβε να του πει με δύο λόγια την ιστορία του Σπέερ, του αρχιτέκτονα και προσωπικού φίλου του Χίτλερ. Του ανθρώπου που, αφού σχεδίασε μεγαλεπήβολα έργα προς δόξαν του Φύρερ και του Ναζισμού, στη συνέχεια, όταν έγινε Υπουργός Εξοπλισμών του Γ' Ράιχ, χρησιμοποιώντας την καταναγκαστική εργασία ανθρώπων εξαθλιωμένων πέτυχε να αυξήσει την παραγωγή των εξοπλισμών του καθεστώτος που υπηρετούσε. Για το ρόλο του αυτόν, παρά το ότι δεν έπαυε να ισχυρίζεται πως δεν είχε ιδέα των όσων γίνονταν στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως, το δικαστήριο της Νυρεμβέργης τον καταδίκασε σε εικοσαετή φυλάκιση. «Και τώρα, μετά την αποφυλάκισή του, κυκλοφόρησε το βιβλίο που έγραφε μυστικά μέσα στη φυλακή. Αποκαλύπτει τα ενδότερα του Ναζισμού και παρουσιάζει ενδιαφέρον για

---

* Τροφός και μητέρα των σπουδών.

όποιον, όπως εγώ, θέλει να δει πώς ένας άνθρωπος με τη μόρφωση και την οικογενειακή παράδοση του Σπέερ, ένας αριστοκράτης, ένας καλλιτέχνης, άνθρωπος του πνεύματος, είχε σε τέτοιο βαθμό πωρωθεί και παρασυρθεί, ώστε, αντί να δημιουργεί έργα προορισμένα να υμνήσουν το μεγαλείο του ανθρώπινου πνεύματος φρόντιζε να γίνουν όλο και πιο αποτελεσματικές οι μηχανές και τα όπλα θανάτου και καταστροφής της ανθρωπότητας», κατέληξε ο Ντέιβιντ.

Η συζήτηση μοιραία οδηγήθηκε στο θέμα του Ολοκαυτώματος και εκεί επάνω ο Γιάννης αποκάλυψε τη μισή εβραϊκή καταγωγή του. «*Νομίζω πως η μητέρα μου είναι Εβραία*», είπε απλά. Ούτε και ο ίδιος δεν ήξερε να πει πώς του ήρθε και έκανε αυτή την αποκάλυψη σε κάποιον που μόλις είχε γνωρίσει. Κανονικά απέφευγε το θέμα – ήταν ταμπού στην οικογένεια. Ο πατέρας του του είχε πει δυο κουβέντες μόνο, όταν κάποτε, μικρός πολύ, ρώτησε πού ήταν η μητέρα του και αν είχε πεθάνει. «*Η μητέρα σου και εγώ χωρίσαμε όταν ήσουν μικρός πολύ*». Τίποτε άλλο. Ούτε οι παππούδες του, οι γονείς του πατέρα του, ούτε κάποιος από τους θείους, τα αδέρφια του πατέρα του, είχαν αναφέρει ποτέ αυτή την άγνωστη μητέρα. Δεν ήξερε καν το όνομά της. Το έμαθε όταν μάζευε τα χαρτιά του για να τα στείλει στο πανεπιστήμιο. Ένα πιστοποιητικό γεννήσεως ανέφερε ως μητέρα του κάποια Μαρία, το γένος Κοέν. Ξαφνιασθηκε τότε. Είχε η μητέρα του εβραϊκό επώνυμο και χριστιανικό όνομα; Πώς γινόταν; Κανείς δεν τον είχε προετοιμάσει για κάτι τέτοιο, ο πατέρας του ήταν τόσο θρήσκος... *I am Greek Orthodox and so are you** τόνιζε σε κάθε ευκαιρία.

---

* Είμαι χριστιανός Ορθόδοξος και το ίδιο είσαι και εσύ.

«Νομίζεις; Γιατί, δεν ξέρεις;» τον ρώτησε ο καινούργιος φίλος του.

«Οι γονείς μου χώρισαν όταν ήμουν μωρό. Εγώ απ' αυτή την ιστορία δε θυμάμαι τίποτε. Πρόσφατα, επειδή χρειάστηκα για το πανεπιστήμιο πιστοποιητικό γέννησης, είδα ότι το όνομα της μητέρας μου είναι "Μαρία", το όνομα της μητέρας του Ιησού, άρα χριστιανικό, το επίθετό της όμως είναι εβραϊκό: "Κοέν"».

Ο Ντέιβιντ γέλασε. «Αγόρι μου, το "Μαρία" είναι κι αυτό εβραϊκό όνομα: "Μαριάμ". Όπως και το "Γιάννης" στα εβραϊκά είναι "Γιοχανάν", και το "Ντέιβιντ" είναι "Νταβίντ". Όσο για το επίθετο, πρέπει να ξέρεις ότι αυτό είναι το πιο σημαντικό. "Κοέν" λέγονται οι ιερείς, οι απόγονοι του Ααρών, του αδερφού του Μωυσή. Οι Κοέν έχουν πολύ υψηλή θέση στη θρησκευτική ιεραρχία μας. Δε νομίζω να υπάρχουν χριστιανοί με αυτό το επώνυμο. Πρέπει να είσαι περήφανος για την καταγωγή σου. Μισός Έλληνας, μισός Εβραίος, όχι και πολύ συνηθισμένος συνδυασμός· και πολύ, πολύ σημαντικός. Φέρεις την παράδοση αιώνων των πιο σπουδαίων λαών του κόσμου!»

Ο Γιάννης άκουγε με δυσπιστία. «Δεν είμαι σίγουρος πως ήταν Εβραία. Μπορεί στην Ελλάδα να υπάρχουν και χριστιανοί με αυτό το όνομα. Εξάλλου, εγώ είμαι βαπτισμένος χριστιανός Ορθόδοξος, το γράφει το ίδιο πιστοποιητικό· εκεί βεβαιώνεται η γέννηση και το όνομα που μου δόθηκε κατά τη βάπτισή μου, καθώς και η εκκλησία και ο ιερέας που έκανε τη βάπτιση. Δε χωρεί αμφιβολία πως είμαι βαπτισμένος χριστιανός, όπως σου είπα».

«Γιατί δε ρωτάς τη μητέρα σου αν όντως είναι Εβραία; Θα είναι πιο απλό να μάθεις από την ίδια».

«Δεν ξέρω πού βρίσκεται, δεν την έχω δει ποτέ», ομολόγησε με συστολή ο Γιάννης.

Ο Ντέιβιντ βρέθηκε σε αμηχανία.

«Συγγνώμη, φίλε, δεν ήθελα να σε πληγώσω. Συμβαίνουν αυτά. Τα διαζύγια είναι οδυνηρό πράγμα για τα παιδιά. Συγγνώμη. Αν, όμως, πράγματι η μητέρα σου είναι Εβραία, είτε το θες είτε όχι, είσαι κι εσύ Εβραίος – έτσι λέει ο Νόμος. Εβραίος είναι όποιος γεννηθεί από μητέρα Εβραία».

Συνέχισαν την κουβέντα τους ως αργά. Ο Ντέιβιντ του μίλησε για τον εαυτό του, την οικογένειά του, τα όνειρά του. Έτσι άρχισε η γνωριμία τους. Συναντήθηκαν και άλλες φορές, και είχαν μακρές και ενδιαφέρουσες συζητήσεις. Ο Ντέιβιντ, οχτώ χρόνια πιο μεγάλος – αναγνωρισμένος αθλητής στην άρση βαρών, είχε ήδη πτυχίο στην Ψυχολογία, μάλιστα στη Διοίκηση Επιχειρήσεων και ντοκτορά στα Νομικά–, θα μπορούσε να ήταν ο μεγάλος αδερφός που ποτέ δεν είχε ο Γιάννης. Πλησίασαν πολύ ο ένας τον άλλο, παρά –ή ίσως ακριβώς λόγω αυτών– τα αντιφατικά στοιχεία του χαρακτήρα και της καταγωγής τους. Ο Ντέιβιντ, το πλουσιόπαιδο με τις βαθιές εβραϊκές ρίζες, ο Γιάννης, ο γιος ενός αξιωματικού της αεροπορίας με περιορισμένα οικονομικά μέσα και χωρίς σαφή όρια προσδιορισμού της καταγωγής ή της θρησκείας – δύο κόσμοι φαινομενικά διαφορετικοί, που ξεκινούσαν όμως από μια κοινή ρίζα: το χωνευτήρι ιδεών και θρησκειών, τη Μεσόγειο. Η γνωριμία τους δεν πρόλαβε, αν και θα μπορούσε να γίνει φιλία. Ο Ντέιβιντ έφυγε από την Αμερική, εγκαταστάθηκε στο Ισραήλ. Η αναχώρηση του Ντέιβιντ άφησε ένα κενό στον Γιάννη – άλλη μια απουσία στη ζωή του, άλλη μια γνωριμία που δεν πρόλαβε να γίνει φιλία δυνατή, όπως φαινόταν πως θα γινόταν, όπως μόνο οι φίλιες της νιότης μπορεί να είναι. Ο Ντέιβιντ, όμως, βιαζόταν να αδράξει τη ζωή.

«Φαντάσου, Γιωχανάν, ο Ισραήλ έχει σχεδόν την ίδια ηλικία με μένα· και με σένα κοντά είναι... Σκέψου μόνο αυτό τι σημαίνει.

Η χώρα μάς καλεί, μας χρειάζεται. Έλα να δουλέψεις εδώ. Θα δεις τον πραγματικό σοσιαλισμό, θα δεις τη δουλειά που γίνεται στα Κιμπούτς*, θα δεις πώς κάναμε την έρημο να ανθίσει».

Αυτά του έλεγε ο Ντέιβιντ ο ονειροπόλος, που ήθελε να αλλάξει τον κόσμο, να τον χτίσει από την αρχή και καλούσε τον Γιάννη, τον προσγειωμένο, να κάνει ένα άλμα ζωής. Ο Ντέιβιντ μιλούσε με τον ενθουσιασμό των νεοφώτιστων. Ο Γιάννης, όμως, όσο κι αν θαύμαζε την ορμή και τη δύναμη των πιστεύω του Ντέιβιντ, ήταν εντούτοις από τη φύση του κλειστός και επιφυλακτικός χαρακτήρας, δεν άφηγε τον εαυτό του να παρασυρθεί ούτε από τον ενθουσιασμό ούτε από το μίσος. Κάπου στη μέση έστεκε· το μέτρο θεωρούσε αρχή και στόχο της ζωής του. Απάντησε με αοριστίες. Τι δουλειά είχε αυτός να πάει στο Ισραήλ, εκεί που οι άνθρωποι σκοτώνονταν κάθε μέρα για μια χούφτα γης; Εξάλλου, το Ισραήλ δεν του έλεγε τίποτε. Δεν ένιωθε Εβραίος. Η ζωή τους χώρισε. Χάθηκαν. Όσπου η μοίρα τούς φύλαγε τη συνάντηση στο Μόναχο εκείνον το Σεπτέμβρη του '72.

Και να, έρχεται τώρα το γραπτό της Ραχήλ να ταράξει τα φαινομενικά ήρεμα νερά της μνήμης... Αλήθεια, με ποιο δικαίωμα αυτή η γυναίκα τον διεκδικούσε, ενώ έζησε τόσο λίγο κοντά του; Ποια ήταν αυτή που του κληροδότησε το πανάρχαιο αίμα μαζί με το βάρος που τον συνοδεύει στην καρδιά του; Μια ζωή την αναζητούσε, μια ζωή δεν ήξερε, δεν έμαθε πού ανήκει ο ίδιος. Μοιρασμένος στα δύο, όσο κι αν δεν ήθελε να το παραδεχτεί. Δεν μπόρεσε ποτέ να ξεκαθαρίσει τη σύ-

---

* Ισραηλινή συλλογική συνειδητή κοινότητα.

γκρουση μέσα του. Είναι ο γιος της μάνας του, όπως είναι κάθε παιδί που γεννιέται με τον ένα γονιό από τη δική της τη γενιά, ή είναι ο γιος του πατέρα του, του άντρα που τον μεγάλωσε, που πάσχισε να τον κάνει εικόνα και ομοίωσή του; Ποιος τον κέρδισε; Ποιος θα τον κερδίσει; Η σφραγίδα του σώματος, ή η δωρεά του πνεύματος;

Ο κόμπος στο στομάχι του γίνεται έντονος. Μνήμες, μνήμες... Η σκιά τους απλώνεται πάνω του και τον τυλίγει· τον πνίγει. Μνήμες της ξένης γυναίκας, που μοιραία γίνονται και δικές του, δουλεύουν υπόγεια μέσα του, ξυπνούν τους κοιμισμένους δαίμονες...

Αφήγηση της Ραχήλ

1922

Αρχή του παραμυθιού

Ξεστράτιστα όμως. Θα πιάσω τώρα την ιστορία μου από την αρχή. Έτσι πρέπει. «Από Διός άρχεσθε», που έλεγε και η φιλόλογός μας στο γυμνάσιο.

Η μητέρα μου ήταν η δεύτερη γυναίκα του πατέρα μου. Η πρώτη, η Σαρρίνα, πέθανε πολύ νωρίς αφού πρώτα πρόλαβε να του χαρίσει ένα γιο, τον Μαρσέλ. Την αγαπούσε τη Σαρρίνα ο πατέρας μου –έτσι άκουγα τη γιαγιά Εσθήρ να λέει– γι' αυτό άργησε να ξαναπαντρευτεί. Ο αδερφός μου είχε ήδη γιορτάσει το μπαρ-μιτσβά* του όταν γνώρισε ο πατέρας μου τη μητέρα μου και την ερωτεύτηκε. Μέχρι τότε άδικα τον πίεζε η γιαγιά μου και όλοι οι συγγενείς να κάνει το καθήκον του και να ξαναπαντρευτεί. «Για χάρη του παιδιού», του έλεγαν, και

---

* Σημαίνει «γιος της Διαθήκης». Πρόκειται για τον δεύτερο σημαντικό σταθμό στη ζωή του αγοριού μετά την περιτομή, την τελετή της ενηλικίωσης με τη συμπλήρωση του δωδέκατου έτους της ζωής του.

του έφεραν το ένα προξενιό μετά το άλλο, κανόνιζαν συναντήσεις με νύφες με προίκα και καλό όνομα. Μάταιοι κόποι. Καμία δεν ήταν αρκετά καλή να μπει στη θέση της Σαρρίνας.

Στο τέλος, όταν η γιαγιά είχε πια απογοητευτεί, ο πατέρας μου, κοντά στα σαράντα πια, μια ωραία ημέρα τής δήλωσε ότι βρήκε τη γυναίκα που θα τον έκανε ευτυχισμένο. Αυτό που δεν είχαν καταφέρει να κάνουν οι συνδυασμένες προσπάθειες της μητέρας του και των συγγενών έγινε σε μια ώρα, χάρη σε μια τυχαία γνωριμία. Σε ένα από τα ταξίδια που έκανε για λόγους επαγγελματικών βρέθηκε στην Πάτρα, και σε μια μουσική συγκέντρωση στο σπίτι ενός από τους πελάτες του συνάντησε τη μητέρα μου. Ο πελάτης του πατέρα μου ήταν ο παππούς μου, ο πατέρας της μητέρας μου. Τέτοιου είδους συγκεντρώσεις τις συνήθιζαν οι γονείς της μητέρας μου. Αγαπούσαν τη μουσική, ιδιαίτερα η γιαγιά Αλέγγρα, που είχε γεννηθεί στην Ιταλία και πριν παντρευτεί τον παππού ήταν τραγουδίστρια της Όπερας. Όπως έλεγαν, θα γινόταν μεγάλη πρωμαντόνα αν, μαγεμένος από τη φωνή της και όχι μόνο, δεν την ερωτευόταν ο παππούς μου και δεν την έφερε μαζί του στην Ελλάδα.

Εκείνο το βράδυ, λοιπόν, έγινε η μοιραία συνάντηση. Ο πατέρας μου, με το που είδε την ωραία και ναζιάρα Μπετίνα, ένιωσε και πάλι την καρδιά του να χτυπάει από έρωτα. Η ήδη ξεθωριασμένη εικόνα της Σαρρίνας έσβησε για πάντα. Η μικρή με τα κυματιστά πυρρόξανθα μαλλιά –σαν τις γυναίκες στους πίνακες του Ντάντε Γκάμπριελ Ροσέτι του φάνηκε– τον μάγεψε. Έπαιξε πιάνο με σπάνια ευαισθησία και τραγουδούσε σαν άγγελος. *Αυτήν τη γυναίκα θέλω να παντρευτώ*, αποφάσισε. Τέλος οι αναζητήσεις. Έσπευσε να τη ζητήσει από τους γονείς της. Αντίθετα όμως απ' ό,τι θα περίμενε κανείς, οι γονείς της μητέρας μου είχαν αντιρρήσεις. «*Η κόρη μας εί-*

να πολύ μικρή», του είπαν. Η αλήθεια είναι πως η Μπετίνα ήταν μόλις δεκάξι χρονών και ο πατέρας μου, εκτός του ότι είχε περισσότερα από τα διπλά της χρόνια, είχε και γιο κοντά στην ηλικία της. Τη μεγάλη διαφορά ηλικίας δε θα την είχαν θεωρήσει εμπόδιο άλλοι γονείς – την εποχή εκείνη, ιδίως σε μας τους Εβραίους, δεν ήταν ασυνήθιστοι γάμοι με μεγάλη διαφορά ηλικίας, ιδίως αν ο γάμος ήταν ο δεύτερος για το γαμπρό, όπως στην περίπτωση του πατέρα μου. Οι παππούδες μου, όμως, ήταν άνθρωποι με αρκετά φιλελεύθερες αντιλήψεις και ήθελαν η κόρη τους να παντρευτεί κάποιον νέο κοντά στην ηλικία της. Η παροιμία, όμως, λέει: «Σαν θέλει η νύφη και ο γαμπρός...» Και στην περίπτωση αυτή, ήθελε, εκτός του γαμπρού, και η νύφη. Ναι βέβαια! Η Μπετίνα, σαν έμαθε την πρόταση γάμου που της έγινε, δήλωσε ξεκάθαρα, και με επιμονή μάλιστα, πως με χαρά δεχόταν να παντρευτεί τον πατέρα μου. Η διαφορά ηλικίας καθόλου δεν την απασχολούσε. Δεν ξέρω να σου πω αν ο έρωτας είχε πράγματι χτυπήσει και τη δική της καρδιά, ή αν αυτό νόμιζε. Δεν το αποκλείω, πάντως, να ερωτεύτηκε και αυτή τον πατέρα μου που, αν και κοντά τα σαράντα του, ήταν ένας κύριος του κόσμου, καλοφτιαγμένος και με ωραίους τρόπους· και, απ' όσα έχω ακούσει μάλιστα, όσο καιρό ήταν χήρος είχε πολλές κατακτήσεις. Δε θα ήταν δύσκολο, επομένως, ένα κοριτσόπουλο σαν την Μπετίνα να γοητευτεί και να κολακευτεί με την πρότασή του, αλλά και να της καλαρέσει η ιδέα να γίνει «κυρία» ενός τέτοιου άντρα, με πείρα του κόσμου, πλούσιου – πιο πλούσιου από τους άντρες των αδερφών της. Θα μπορούσε να έχει ό,τι λαχταρούσε η καρδιά της. «Βασίλισσα θα την έχω!» είχε δηλώσει ο πατέρας μου σαν τη ζήτησε.

Τι να κάνουν, λοιπόν, οι παππούδες μου, υποχώρησαν. Υποχώρησε και η γιαγιά Εσθήρ, η μητέρα του πατέρα μου,

που διόλου δεν της άρεσε η ιδέα να συγγενέψει με Ασκεναζίμ. Πρέπει να σου πω πως οι Σεφαραδίτες, δηλαδή οι Εβραίοι που προέρχονται από την Ισπανία κυρίως, όπως ήταν το σόι του πατέρα μου, δε βλέπουν με καλό μάτι τους γάμους με τους Ασκεναζίμ, τους Εβραίους της Κεντρικής Ευρώπης και της Ρωσίας. Το γεγονός δε ότι η μητέρα της νύφης ήταν προμαντόνα ήταν ένα ακόμη επιβαρυντικό στοιχείο για τη γιαγιά Εσθήρ. Ο γάμος, πάντως, των γονιών μου έγινε τελικά ένα χρόνο μετά τη γνωριμία. Αυτός ήταν ο μόνος όρος που έθεσαν οι γονείς της μητέρας μου, εκτός φυσικά από τους όρους της κετουμπά, του προικοσύμφωνου, για τους οποίους θα σου μιλήσω αργότερα. Ο γάμος έγινε με μεγάλη λαμπρότητα στη Θεσσαλονίκη, αυτό ήταν απαίτηση της γιαγιάς Εσθήρ, και οι γονείς της νύφης υποχώρησαν. Τα αδέρφια του πατέρα μου έψαλλαν τους ύμνους την ώρα που το ζευγάρι έμπαινε στη συναγωγή για να σταθούν, πανέμορφοι και οι δύο, κάτω από τη χουπά*. Ο κόσμος θαύμαζε την ομορφιά της νύφης και την καλοτύχιζε, όσοι όμως πίστευαν στη μοίρα και στα σημάδια δεν μπόρεσαν να μην ανατριχιάσουν όταν στο πανάκριβο, από βελγική δαντέλα νυφικό της μητέρας μου έσταξαν σταγόνες από το κρασί. Κακοσημαδιά, που έγινε διπλή όταν ο γαμπρός δεν κατάφερε να σπάσει το ποτήρι, και έπρεπε να το πατήσει δύο και τρεις φορές. Κρουφομουρμουρίζανε οι φιλενάδες της γιαγιάς Εσθήρ, που ήξεραν πως δεν ήθελε για νύφη την κόρη της προμαντόνας.

---

* Τέντα.

Στον απόηχο των γεγονότων της πρόσφατης Ιστορίας, στην προπολεμική και μεταπολεμική Θεσσαλονίκη, στην Αμερική των «παιδιών των λουλουδιών», στο Μόναχο του Μαύρου Σεπτέμβρη και στην Αθήνα του Πολυτεχνείου και του σήμερα ξετυλίγονται και συνυφαίνονται δύο παράλληλες ιστορίες, της Ραχήλ και του Γιάννη.

Η Ραχήλ κλήθηκε σε κρίσιμες στιγμές της Ιστορίας να πάρει αποφάσεις που καθόρισαν όχι μόνο τη δική της πορεία, αλλά και τη ζωή του γιου που έχασε.

Ο Γιάννης είναι αυτός που θα πρέπει να κρίνει τις αποφάσεις της μητέρας του, της Ραχήλ, και να σκεφτεί αν θα τη συγχωρήσει για όσα του στέρησε, καθώς ταυτόχρονα προσπαθεί να συμφιλιωθεί με τις δικές του μνήμες και ενοχές που τον στοιχειώνουν.

Ένα μυθιστόρημα για ένα μεγάλο έρωτα και μια προδοσία, που διατρέχει την πιο σκοτεινή και απάνθρωπη περίοδο του 20ού αιώνα και μας θυμίζει πως οι άνθρωποι μπορεί να μη λησμονούν αλλά μπορούν και πρέπει να συγχωρούν πριν να είναι αργά.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

ΤΑΤΟΪΟΥ 121, 144 52 ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΤΗΛ.: 210 28 04 800 • FAX: 210 28 19 550

www.psichogios.gr • e-mail: info@psychogios.gr

ISBN:978-618-01-0244-4

9 786180 102444

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 13222

Ε Σ Ε Ι Σ Κ Ι Ε Μ Ε Ι Σ Π Α Ν Τ Α Σ ' Ε Π Α Φ Η